

Saša G. Moderc*

Univerzitet u Beogradu
Filološki fakultet
Katedra za italijanistiku

Maurizio N. Barbi**

Univerzitet u Beogradu
Filološki fakultet
Katedra za italijanistiku

**LEKSIČKA VARIJACIJA EKVIVALENATA DIJALEKTALNOG VULGARIZMA
MORTACCI U SRPSKOM PREVODU
PAZOLINIJEVOG ROMANA *ISKUSNI MOMCI***

Originalni naučni rad

UDC 81'255.4'276.2

821.131.1-31.09 Pazolini

<https://doi.org/10.18485/kkonline.2019.10.10.3>

U Pazolinijevom romanu *Iskusni momci* reiterativni vulgarizmi ukazuju na sociokulturnu marginalizaciju likova i predstavljaju važan stilski element kako ovog, tako i drugog romana Pjer Paola Pazolinija (*Žestok život*) koji u sebi sadrže veliki broj reči i izraza preuzetih iz rimskog dijalekta. Analizom prevoda na srpski jezik romana *Iskusni momci* uočeno je da nisu sačuvane ni ekspresivnost ni reiterativnost vulgarizama *mortacci*. Ovaj izraz je preveden velikim brojem leksičkih varijanata i idiomatskih izraza koji tek delimično i u neznatnom broju prenose semantičku i pragmatičku vrednost izvornog vulgarnog izraza. U ovom radu analiziramo i komentarišemo nemotivisanu varijaciju ekvivalenata vulgarizma *mortacci*, koja bitno ublažava utisak vulgarnosti u govoru glavnih likova. Brojne prevodilačke varijacije pomenutog izraza potiru njegovu reiterativnost i efekte koji se postižu ponavljanjem (gubi se utisak o neobrazovanosti glavnih likova i o njihovoj svedenoj jezičkoj kompetenciji): na taj način krivi se recepcija sociokulturnog statusa likova romana, što ugrožava i razumevanje romana u celini.

Cljučne reči: italijanski, srpski, Pjer Paolo Pazolini, vulgarizmi, prevodilački ekvivalenti, *mortacci*.

1. Uvod

U ovom radu prikazaćemo postupak koji je primenjen u prevođenju dijalektalnog vulgarizma *mortacci* u Pazolinijevom romanu *Iskusni momci* (2015); naslov originala glasi „Ragazzi di vita“ (1955/2014). Osnovni cilj rada nije nabranje i evaluacija prevodnih ekvivalenata pomenutog vulgarizma u srpskom tekstu. Iako će ekvivalenti ovog i drugih vulgarnih izraza biti navedeni, dva su razloga za ovaj osvrt i oni nadilaze

* Filološki fakultet u Beogradu, Studentski trg 3, 11000 Beograd, Srbija; e-mail: moderc.sasa@gmail.com

** Filološki fakultet u Beogradu, Studentski trg 3, 11000 Beograd, Srbija; e-mail: maurizio1973@yahoo.it

pitanje leksičke ekvivalentnosti i prevodilačke tehnike. U prvom redu smatramo da su osvrta ove vrste značajni jer smo, baveći se traduktologijom, stekli utisak da se u srpskoj lingvistici ne posvećuje dovoljno pažnje prevodima stranih književnih dela na naš jezik. Ova konstatacija je naročito važna kada je reč o prevodima dela poznatih autora (a takav je italijanski pisac, pesnik, esejista i režiser Pjer Paolo Pazolini). Precizni i pouzdani prevodi dela relevantnih autora omogućuju čitaocima da tumačenje njihovih dela bude u najvećoj mogućoj meri saobrazno autorovim intencijama. Smatramo da sitnije nepreciznosti, omaške, pojedina krivo shvaćena i prevedena mesta ne mogu da kompromituju suštinsko razumevanje stranog književnog dela. Drugi razlog kojim se rukovodimo u pisanju ovoga rada jeste sledeći: ukoliko prevodiočeva nepreciznost poprimi odlike sistemskog pristupa prevodilačkom radu, postoji opasnost da neki od bitnih elemenata književnog dela ili delo u celini budu protumačeni u krivom svetlu ili nepotpuno. Takav je slučaj, čini se, s prevodom na srpski Pazolinijevog romana *Iskusni momci*. U *Iskusnim momcima* bitni elementi proze su upotreba rimskog dijalekta i upotreba vulgarizama. Kada je reč o prvom elementu, srpski jezik nema odgovarajuće sredstvo kojim bi sačuvao izvornu jezičku podvojenost italijanskog teksta, odnosno naporednu upotrebu književnog jezika i dijalekta (vidi niže, odeljak br. 2). Što se drugog elementa tiče, vulgarizama, oni postoje i u našem jeziku i u njemu je moguće pronaći odgovarajuće ekvivalente. Ali, ukoliko se (a to je slučaj u *Iskusnim momcima*) vulgarizmi upotrebljavaju s određenim sociolingvističkim intencijama, a ne u pukom nastojanju da se oponaša kolokvijalni jezik³, u prevodu takvi vulgarizmi moraju da se prenesu precizno i dosledno, uz samo nužne i minimalne leksičke varijacije, koje mogu biti uslovljene nepodudaranjem pragmatičkih dimenzija vulgarnih izraza u dva jezika. Varijacije u prevođenju vulgarizama (pa i drugih, reiterativnih jezičkih znakova) ne bi trebalo da budu proizvoljne: ali, kao što ćemo videti, u srpskom tekstu *Iskusnih momaka* dominira upravo proizvoljan pristup u prevođenju nekih vulgarizama, a naročito izraza *mortacci*, koji navodimo i u naslovu ovoga rada. Inače, vulgarizmima u italijanskom jeziku bavili su se brojni autori, između ostalih, Tartamella (2006), Capuano (2007) i Roncoroni (2017). Za italijanske leksikografe vulgarizmi čine deo jezičke građe i oni se beleže u rečnicima italijanskog jezika. U srpskoj leksikografiji vulgarizmi se još uvek ne beleže, iako za ovu oblast postoji određeno interesovanje lingvista (up. Valić; Nedeljković, 1996, 2000; Vasić, 2010; Malobabić, 2000; Marković, 2017; Ristić, 1994, 2010; Savić, 1993, 1994, 1998; Šipka, 1999).

³ Takva je, na primer, upotreba vulgarizama kod Federika Moče. V. Moderc; Barbi (2017).

2. Pazolini i upotreba dijalekta u književnosti

U romanima koje je napisao u vreme kada se nastanio u Rimu, *Iskusni momci* (Pasolini, *Ragazzi di vita*, 1955) i *Žestok život* (Pasolini, *Una vita violenta*, 1959), Pazolini je nastojao da čitaocu približi život nižih slojeva Rimljana: tu intenciju je ostvario upotrebom rimskog dijalekta u dijalozima. Na taj način, „postupkom jezičke mimeze autor [Pazolini] se identifikuje s drugačijim svetom, s drugačijom društvenom klasom, koje je odabrao da budu predmet njegovog pisanja“⁴. Izvorni tekst romana *Iskusni momci* i *Žestok život* odlikuje se, dakle, dijalozima na dijalektu i dijalekatskom leksikom i izrazima koji su protkani kroz narativne segmente teksta pisane na italijanskom. Upotrebom rimskog dijalekta Pazolini čuva „žargon podzemlja, njegove šifrovane poruke, neizmerni repertoar psovki, žestinu izraza“⁵. Dijalekat uopšte (dakle, ne isključivo rimski) bio je u upotrebi u italijanskoj književnosti i pre Pazolinija i drugih autora neorealizma⁶, ali kod ovih poslednjih dijalekt postaje pravi sociolingvistički instrument.

3. Prevođenje tekstova koji kombinuju italijanski književni jezik i rimski dijalekt

Rimski dijalekat se razlikuje od književnog italijanskog jezika na morfološkoj, sintaksičkoj i leksičkoj ravni; ipak, zahvaljujući političkom i kulturnom prestižu glavnog grada Italije (i, ranije, Papske države), ovaj dijalekt razumljiv je i izvan regije u kojoj se govori⁷. Difuziji i, na neki način, popularizaciji ovog dijalekta – naročito njegovih leksičkih elemenata – doprineli su i državni radio i televizija (čija su sedišta u Rimu) i kinematografska produkcija, čije je centar takođe u Rimu⁸. Ova napomena je važna iz translatoološke perspektive: naime, u srpskoj književnosti nije ustanovljen postupak alterniranja književnog jezika i nekog od dijalekata srpskog jezika. Ovi su ili nedovoljno

⁴ „...attraverso la mimesi linguistica l'autore realizza la propria identificazione con un altro mondo, con un'altra classe sociale assunti a oggetto della rappresentazione“ (Santato, 2012: 243-244). Prevod naš.

⁵ „...il gergo figurato della malavita, con il suo formulario in codice, il vastissimo repertorio d'imprecazioni, la sua violenza espressionistica.“ (Santato, 2012: 243-244). Prevod naš.

⁶ O prisustvu dijalekata u italijanskoj književnosti v. Feroni, 2005, II tom, odrednicu *Dijalekt* u Indeksu pojmova, str. 677. Detaljnije o ovoj pojavi pišu Cortelazzo, Marcato, De Balsi & Clivio (2002), Marcato (2007), Paccagnella (1994).

⁷ Italijanska izdanja ovih Pazolinijevih romana opremljena su glosarima s manje poznatim rečima rimskog dijalekta. Up. Garcantijevo izdanje *Žestokog života* (Garzanti; *Una vita violenta*; 1976, str. 385-390) i Republikino izdanje *Iskusnih momaka* (La Biblioteca di Repubblica; *Ragazzi di vita*; 2002, str. 221-223).

⁸ Na italijanskoj državnoj televiziji (Rai 1) čuli smo, početkom avgusta 2018. godine, primedbu kako „italijanski film govori rimskim dijalektom“, što svedoči o statusu rimskog dijalekta u italijanskoj kinematografiji. Ovim se preslikava jezik svakodnevice, u kome književni jezik i dijalekat ili postoje naporedo, ili se komunikacija obavlja isključivo na dijalektu, dok se književni jezik upotrebljava u formalnim situacijama.

prepoznatljiviji kada su u pisanoj formi (ova konstatacija tiče se fonetskih osobina nekih dijalekata jer se one ne beleže grafičkim sredstvima) ili nemaju priznat sociolingvistički status (jer se vezuju za provinciju⁹ a ne za glavni grad), odnosno nisu u dovoljnoj meri poznati i prihvaćeni (jer mediji – televizija i radio – u Srbiji uglavnom zaziru od upotrebe dijalekata). Neke teškoće u reprodukciji jezičke višeslojnosti originalnog teksta u prevodu na srpski prikazane su u Moderc (2016)¹⁰. Primer uspešnog prevoda teksta koji u izvornom obliku kombinuje italijanski jezik i rimski dijalekat jeste roman *Ta gadna zbrka u ulici Merulana* Karla Emilija Gade (Gadda, 1962; naslov originala: *Quer pasticciaccio brutto de via Merulana*, 1946/2007). Prevodilac Ćiril Petešić je priredio tekst prevoda na hrvatskom jeziku; dijaloške deonice teksta pisane na rimskom dijalektu preveo je dalmatinskim dijalektom, reprodukujući u tekstu prevoda dvojezičnost originala. U prevodu dva Pazolinijeva „rimski“ romana autorke prevoda Dušanka Orlandi (Pasolini, *Žestok život*, 1962) i Gordana Subotić (Pasolini, *Iskusni momci*, 2015) su se opredelile da tekst prevoda prirede, redom, na hrvatskom, odnosno na srpskom jeziku. Dušanka Orlandi nije mogla da se ugleda na postupak Ćirila Petešića jer su i njen i Petešićev prevod objavljeni iste godine (1962). Opet, u Gadinom i u Pazolinijevom romanu rimski dijalekt nema istu funkciju. Kod Pazolinija dijalektom je označena sociološki marginalizovana i kriminalizovana skupina mladih ljudi, dok kod Gade dijalekat samo pridaje lokalni kolorit tekstu. Dakle, i hrvatski tekst romana *Žestok život* i srpski tekst *Iskusnih momaka* u svom jednojezičnom obliku gube dijalekatsku dimenziju originalnog teksta i važan stilski instrument: ovaj gubitak, na osnovu rečenog, možemo smatrati neminovnim. Uzgredno, jedna hronološka beleška. Kod nas je prvo preveden drugi Pazolinijev „rimski“ roman, *Žestok život* (1962) a prvi „rimski“ roman preveden je tek 2015. godine. Razlog za ovaj izbor je, izgleda, bio političke prirode: italijanski komunisti uputili su Pazoliniju oštre zamerke u vezi s romanom *Iskusni momci*¹¹, i na taj način su verovatno uticali da se u socijalističkoj Jugoslaviji prevede samo drugi „rimski“ roman, zbog njegove „moralno-

⁹ Ovde se može naslutiti određen negativan stav i podozrenje prema provinciji („unutrašnjosti“) i, posledično, prema srpskim dijalektima.

¹⁰ U ovom radu analiziran je srpski prevod Vojnovićevog romana *Čefurji, raus!* („Južnjaci, marš!“), 2014) i upotreba slovenačkog žargonskog jezika naporedo s književnim jezikom. U prevodu na srpski tek ponegde je bilo moguće sačuvati i istaći prelaze na žargon. Žargon u izvornom tekstu postaje dominantan u situacijama kada glavni lik ima snažne emotivne reakcije na događaje iz okruženja. Emotivne reakcije glavnog lika markirane su i upotrebom srpskog jezika u izvornom tekstu, budući da je junak romana Srbin iz Bosne doseljen u Sloveniju.

¹¹ Santato (2012: 259) podseća kako je Komunistička partija Italije spočitala Pazoliniju da je zanemario doprinos komunističke partije u promeni života rimskog lumpenproletarijata („Giovanni Berlinguer accusa Pasolini di avere ignorato quanto l'azione del partito abbia contribuito a cambiare la realtà del sottoproletariato romano e gli propone di raccontare «come il partito e l'organizzazione giovanile comunista hanno mutato [...] la mente e il cuore di tante migliaia di ragazze e di uomini [...]»).

političke podobnosti". Naime, u njemu je Pazolini delimično usvojio primedbe svojih partijskih kolega, te je u *Žestokom životu* moguće naslutiti obrazovanje moralne i političke svesti kod glavnih likova, što u prvom romanu, kako navodi Santato (2012: 259), nije ni nagovešteno.

4. Upotreba dijalektalnih vulgarizama u romanu *Iskusni momci*

Našu pažnju privukao je način na koji je prevodilac romana *Iskusni momci* postupio s dominantnim vulgarizmima. Vulgarizmi se u izvornom tekstu javljaju u dijalogima i imaju naglašenu ekspresivnu dimenziju. Najfrekventniji su vulgarizmi *cazzo*, „muški ud“ (o ovom vulgarizmu u savremenoj italijanskoj prozi i o njegovom prevođenju na srpski v. Moderc; Barbi 2017), *stronzo* („izmet“), *vaffanculo*¹² („ići u materinu“) i *mortacci* (doslovno, „pokojnici“; značenje ovog izraza objašnjeno je niže u tekstu). U Pazolinijevom tekstu romana *Iskusni momci* samo su vulgarizmi *cazzo* i *vaffanculo* grafički cenzurisani (redom: *c.* i *vaffan.*), i to na sugestiju izdavača¹³, verovatno zbog činjenice da su ovi izrazi poznati u celoj Italiji (*vaffanculo* jeste dijalektalni vulgarizam ali sadrži prepoznatljiv leksički element *culo*, „zadnjica“). Preostala dva vulgarizma su necenzurisana. Reč *stronzo* upotrebljena je u skladu s njenim konotativnim značenjima: njome se označava, prema definiciji iz rečnika Sabatini-Coletti (2005), „glupa, nesposobna, nestručna osoba“, ali i „mrska, podla osoba“ (prevod naš). U italijansko-srpskom rečniku Ivana Klajna (2011) za reč *stronzo* predloženo je značenje „govnar“, dok su za ženski oblik ove imenice (*stronza*) predloženi i ekvivalenti „prostakuša“ i „ženturača“. U navedenom italijanskom rečniku vulgarizam *vaffanculo* definisan je kao „izraz kojim se iskazuje prezir prema nekome i kojim govornik nekoga tera od sebe“ (prevod naš); u pomenutom Klajnovom rečniku predloženi su ekvivalenti „idi u dupe! ne seri! nosi se!“. Vulgarizam *mortacci* je pežorativan oblik imenice *morto* („mrtvak“) i upotrebljava se ili u strukturi član + *mortacci* + posesiv (često bez člana, ili bez posesiva) ili kao samostalan uzvik, bez člana i bez posesiva. Ovim izrazom, pored namere da se druga osoba uvredi, iskazuje se negodovanje, ljutnja, razočarenje; jedini je izraz koji nije zabeležen u rečniku Sabatini-Coletti (2005), možda zbog dijalektalnog karaktera. *Mortacci* nije zabeležen ni u rečniku Ivana Klajna (2011) ali je prisutan u referentnom rečniku italijanskog jezika izdavača UTET (Battaglia, 1962-2002) kao odrednica u jednini (*mortaccio*), dok

¹² Ovaj izraz je perintegrirani oblik iskaza *vai a fare in culo* (doslovno, „idi radi u dupe“), koji upućuje na protivprirodnu polnu radnju.

¹³ Izdavačev predlog da Pazolini upotrebi skraćene oblike pomenutih vulgarizama nije bio dovoljan, pa je protiv autora podignuta optužnica zbog opscenosti. V. Santato (2012: 258).

je u rečniku Zingarelli uveden tek u izdanju iz 2010. godine, a književni primer koji se navodi preuzet je upravo iz Pazolinijevog romana *Iskusni momci*. Značenje ovog vulgariizma osvetljava njegov oblik s predloškom strukturom "all'anima de" (u značenju "na dušu [nečiju]"). Zajedno s uglavnom neiskazanim uvodnim determinatorom i glagolom u optativnom konjunktivu (obično *andare*, „ići“), celoviti izraz glasi: "[Questo_{det.}] [vada_{glag.}] all'anima de li mortacci tua", što znači: "(Neka to ide) na dušu tvojih [odvratnih] pokojnika". S obzirom na brojnost primera, nismo u mogućnosti da za svaku upotrebu vulgariizma *mortacci* navedemo kontekst upotrebe.

5. Ekvivalenti vulgariizama *cazzo*, *stronzo* i *vaffanculo* u dva Pazolinijeva romana

U italijanskom tekstu romana *Iskusni momci* (koji ima nešto manje od 92.000 reči) vulgariizmi *cazzo*, *stronzo* i *vaffanculo* javljaju se u sledećem obimu i prevedeni su srpskim izrazima u kojima su sledeće reči centralne (u zagradama stoji koliko se puta dati izraz ponavlja):

cazzo (skr.: c...), 42 puta	vaffanculo (skr.: vaffan...), 24 puta	stronzo , 14 puta
<ul style="list-style-type: none"> • nije prevedeno (15) • kurac (11) • jebati (4) • najebati (2) • ići u kurac (1) • gledati svoja posla (1) • zvocati (1) • gnjaviti (1) • biti pun kufer (1) • boleti uvo (1) • dupeglavac (1) • izem ti (1) • otegnuti muda (1) • otići dupe na doboš (1) 	<ul style="list-style-type: none"> • terati se (14) • jebote (3) • jebati se (2) • jebati (2) • srati (1) • ići u tri lepe (1) • ići bestraga (1) 	<ul style="list-style-type: none"> • seronja (9) • govno (2) • govnar (1) • drkadžija (1) • mali (1)

Tabela br. 1

Poređenja radi, u italijanskom tekstu romana *Žestok život* (koji ima oko 106.800 reči) navedeni vulgariizmi javljaju se u sledećem obliku i obimu i prevedeni su izrazima u kojima su sledeće reči centralne:

cazzo (skr.: <i>ca...</i>), 59 puta	stronzo , 39 puta	vaffanculo (skr.: <i>vaffan...</i>), 25 puta
<ul style="list-style-type: none"> • k. (od <i>kurac</i>) (24) • nije prevedeno (9) • zaj. (od <i>zajebati</i>) (8) • vrag (6) • naj...ati (od <i>najebati</i>) (3) • jebati se nekome (3) • j...no (od <i>jebeno</i>) (2) • srati (na glavu) (1) • govno (1) • fućkati se (1) • p... (od <i>pička</i>) (1) 	<ul style="list-style-type: none"> • govno (25) • kobila (3) • budala (3) • nije prevedeno (3) • krmača (1) • tovar (magarac) (1) • blesav (1) • kurvin sin (1) • glupan (1) 	<ul style="list-style-type: none"> • ići u... (9) • ići u materinu (6) • ići u g. (od <i>guzica</i>) (5) • ići u dupe (3)¹⁴ • ići vrit (1) • ići u k. (od <i>kurac</i>) (1)

Tabela br. 2

S obzirom na činjenicu da je prevod hronološki drugog Pazolinijevog rimskog romana objavljen 1962. godine na hrvatskom a prevod prvog romana 2015. godine na srpskom jeziku, nije svrsishodno da se prevodilačka rešenja jednog i drugog autora porede, kako zbog vremenske distance između dva prevoda, tako i zbog razlike u jezičkim redakcijama. I u jednom i u drugom prevodu primetno je da su navedeni vulgarni izrazi prevedeni uz određeno variranje leksičkih ekvivalenata, ali da ovi ipak čine tri semantički i pragmatički koherentne celine (što, kako ćemo videti niže, ne važi za vulgarizam *mortacci*). Zadržaćemo se detaljnije na romanu *Iskusni momci*. Ovde je imenica *cazzo* upotrebljena 42 puta, a samo u 11 slučajeva prevedena je srpskim punim leksičkim ekvivalentom *kurac* (up. *Nun me rompe er c.* : „Skini mi se s kurca“: 7,4%¹⁵). U preostalim slučajevima u prevodu vulgarni izraz je ili izostavljen (up. *che c... ne so io!* : „šta... šta ja znam!“: 6,6%), ili je eufemiziran (up. *s'era rotto il c...* : „[...] je... bio pun kufer“: 10,5%), ili je preveden pragmatički odgovarajućim izrazom (up. *Lo zio era un imbriacone che rompeva il c.* : „Stric je bio pijanica koji je po ceo dan gnjavio“: 22,7%). Imenica *stronzo* prevedena je 9 puta ekvivalentom „seronja“, dva puta „govno“, jednom „govnar“, jednom „drkadžija“; jednom nije prevedena. Vulgarizam *vaffanculo* preveden je izrazima izvedenim od „terati se“ (14 puta), „jebati (se)“ (6 puta), „srati“ (1), „(ići) u tri lepe“ (1), „ići bestraga“ (1). I dok se za vulgarizme

¹⁴ U prevodu reč „guzica“ je cenzurisana skraćivanjem a sinonim „dupe“ ostavljen u integralnom obliku. Na dva mesta i pridev „materina“ je cenzurisana („Idi u m.“: 66,4% i 74,8%), ali ova cenzura u prevodu prati cenzuru u izvornom tekstu („Vaffan...“).

¹⁵ Procenti upućuju na lokaciju primera u elektronskim tekstovima: u papirnim izdanjima primeri se mogu naći tako što se broj stranica pomnoži s procentom i proizvod podeli sa 100: dobijena brojka odgovara stranici na kojoj se nalazi primer.

cazzo, *stronzo* i *vaffanculo* može reći da imaju relativno uniformne ekvivalente u oba prevoda i da se za njihovo variranje može naći opravdanje u pragmatičkoj i semantičkoj dimenziji samih izraza, u prevođenju reiterativnog vulgarizma *mortacci* prevodilac romana *Iskusni momci* primenjuje nemotivisano variranje ovog izraza.

6. Reiteracija i varijacija vulgarizma (član) + *mortacci* + (posesiv) u romanu *Iskusni momci*

Vulgarni izraz kome je posvećeno centralno mesto u radu jeste rimski dijalektalni izraz *mortacci*, pragmatički prilagodljiv velikom broju stanja – ljutnje, iznenađenja, protivljenja ili oduševljenja. Upotrebljava se i kao poštapalica: u toj službi odgovara srpskim izrazima „jebote“ ili „jebiga“. Izraz *mortacci* nema ni leksički ni kulturološki ekvivalent u srpskom jeziku¹⁶. Ovo je najfrekventniji vulgarizam u oba Pazolinijeva romana, a zbog učestale upotrebe u jeziku on je delimično desemantizovan i neutralisan. Opet ćemo se osvrnuti na raniji prevod, na *Žestok život*, i na ekvivalente izraza *mortacci* u ovom tekstu. Predmetni vulgarizam ovde se javlja 66 puta, ali broj ekvivalenata je ograničen; u tekstu prevoda izostavljen je glagol „jebati“, iako je on deo gotovo svih usvojenih ekvivalenata:

(član) + mortacci + (posesiv), ukupno 66 primera:	
1. mater + (dativ) + (posesiv)	(54)
2. oca + (dativ) + (posesiv)	(5)
3. tvojoj poganoj majci	(3) ¹⁷
4. sveca + (dativ) + (posesiv)	(2)
5. ti vruga	(1)
6. bez prevoda	(1)

Tabela br. 3

Smatramo da je izloženo ograničavanje ekvivalenata uzorno u translatoškom smislu, budući da se na taj način uspešno preslikava reiterativnost vulgarizma *mortacci* (izraz se ponavlja 66 puta u izvornom tekstu) u originalnom tekstu. Dominantni ekvivalent u prevodu, *mater + (dativ) + (posesiv)*, ponavlja se 54 puta, što prenosi reiterativnost u hrvatski prevod i obezbeđuje očuvanje važne karakteristike govora

¹⁶ Srpski vulgarni izraz *jebati* (*nekome*) *mrtvu majku* suštinski se ne dotiče kulta mrtvih jer pridev „mrtva“ služi da pojača žestinu verbalne agresije.

¹⁷ Ovaj ekvivalent je proizvod adaptacije. U izvornom tekstu jedan lik pita kradljivca “ko sada plače zbog ukradene gitare”, a ovaj mu odgovara izrazom u funkciju subjekta *li mortacci tua* (= “tvoji pokojnici [plaču]”). U prevodu pomenuti lik pita kome su ukrali gitaru, a odgovor je adaptacija „ukrao sam je tvojoj poganoj majci“.

likova, činjenicu da oni upotrebljavaju ograničen broj reči i izraza i da je njihova leksika siromašna i rudimentarna. I u romanu *Iskusni momci* vulgarizam *mortacci* je kvantitativno dominantan: ponavlja se 45 puta. Prevodilac romana *Iskusni momci*, za razliku od Dušanke Orlandi, predlaže veliki broj ekvivalenata za vulgarizam *mortacci*, možda u nameri da eufemizuje svoj tekst upotrebom velikog broja ekvivalenata. Naime, ovaj dijalektalni izraz preveden je na čak 27 načina: četiri puta je izostavljen, u preostalom 41 slučaju prevodilac nudi dvadeset šest varijanti. Radi preglednosti, ovaj broj smo sveli na dvanaest tako što smo grupisali prevodne ekvivalente prema dominantnoj reči¹⁸ u predloženom ekvivalentu. Niže, u prvoj koloni navodimo dominantne reči i izraze ekvivalenata, u drugoj koloni navedeni su upotrebljeni izrazi, u zagradama stoji koliko puta se određeni izraz javlja:

(član) + mortacci + (posesiv), ukupno 45 primera:		
1. <i>sunce</i>	(11)	'bem ti sunce (2); sunce li vam žarko (5); u, sunce ti (1); sunce ti tvoje (1); sunce ih spržilo (1); kako de, sunce ti (1)
2. <i>majka</i>	(7)	majku li im (1); mamicu im njihovu (3); mamicu ja tebi, znaš (1); mamicu li vam vašu (1); nanu im naninu (1)
3. <i>bestraga</i>	(5)	bestraga mu glava (1); idi bestraga (4)
4. <i>bog</i>	(4)	u, bokte (1); bog te mazo (2); bog te vido (1)
5. <i>đavo</i>	(4)	đavo ih odneo (1); (e,) dođavola (3)
6. <i>bez prevoda</i>	(4)	-
7. <i>terati (se)</i>	(3)	ma, teraj se (2); ma da se terate u tri lepe (1)
8. <i>grom</i>	(2)	grom (<i>nekoga</i>) spalio (2)
9. <i>kurac</i>	(1)	kurac sam tvoj našo (1)
10. <i>jebati</i>	(1)	jebem li mu sve po spisku (1)
11. <i>šišati</i>	(1)	ma, ko ih šiša (1)
12. <i>videti</i>	(1)	ma, vidi ti njih (1)
13. <i>voda</i>	(1)	voda te odnela (1)

Tabela br. 4

Ovakvo variranje prevodnih ekvivalenata vulgarizma *mortacci* može se tumačiti kao odraz prevodiočeve želje da tekst srpskog prevoda rastereti vulgarizama. Naime, eksplicitno vulgarni ekvivalenti upotrebljeni su samo u primerima pod brojem 5 i 6 (ukupno dva primera); delimično je vulgaran ekvivalent pod brojem 8. Implicitno vulgarni su ekvivalenti pod brojem 7 i, eventualno, ekvivalenti pod brojem 10. Dakle, reiterativni vulgarizam *mortacci* javlja se 45 puta u izvornom tekstu, ali je preveden eksplicitno vulgarnim izrazima dva puta a implicitno vulgarnim izrazima jedanaest

¹⁸ U izrazu „'bem ti sunce“ dominantnom smo smatrali reč „sunce“ a ne krnji oblik glagola „jebati“.

puta; četiri puta izraz *mortacci* proizvoljno nije preveden. Za preostalih 28 upotreba ovog vulgarizma prevodilac predlaže 16 varijacija (pod brojevima 1-4, 8, 9, 11, 12); od ovih posebno one pod brojem 8 nisu česte danas u govoru mladih u Srbiji (a upravo je taj govor trebalo da bude uzor prilikom izbora adekvatnih ekvivalenata). Ovakvo postupanje zbunjuje, naročito ako se ima u vidu da prevodilac nije oklevao da u prevođenju drugih vulgarizama (v. tabelu 1) upotrebi – ne uvek, doduše – ekvivalentne srpske vulgarizme.

7. Zaključak

Na osnovu analize prevodnih ekvivalenata vulgarizma *mortacci* u romanu *Iskusni momci* dolazimo do nekoliko zaključaka. Prvi zaključak tiče se upotrebe dijalekta i insistiranja na vulgarizmima u izvornom tekstu romana *Iskusni momci*. Pazolini pridaje dijalektu i vulgarizmima simboličku funkciju. Oba jezička sredstva ogoljavaju psihološke, sociološke i kulturne osobine likova. Takve likove, koji su osuđeni na siromašno, šturo i repetitivno izražavanje, čitalac pozicionira na margine društva, u milje iz koga oni neće moći da se izbore za obrazovanje, posao, poziciju i ugled u društvu. U srpskom prevodu ne može se steći taj utisak jer srpski jezik nema instrumente da prenese dijalektalnu dimenziju italijanskog teksta. Zbog ove objektivne okolnosti delo gubi bitnu dimenziju društvene otuđenosti likova i njihove egzistencijalne zatvorenosti u skućenom svet u kome žive. Oni su italijanskom čitaocu drugačiji i daleki jer, pored ostalog, ne govore njegovim jezikom. Drugi zaključak tiče se vulgarizama, drugog značajnog jezičkog elementa teksta *Iskusnih momaka*. Prevodilac je morao da u najvećoj mogućoj meri sačuva njihovu reiterativnost, unoseći varijacije samo na mestima gde vulgarizmi poprimaju posebnu semantičku vrednost i/ili pragmatičku funkciju, odnosno frazeološku dimenziju. Ipak, kako smo konstatovali na primeru vulgarizma *mortacci*, primedba koju autori ovog članka upućuju prevodiocu – a ona je, ujedno, i preporuka za prevodioce uopšte – odnosi se na nemotivisano variranje prevodnih ekvivalenata izraza koji su u originalnom tekstu naglašeno reiterativni. Čuvanjem reiterativnosti frekventnijih reči i izraza u prevodu čitaocu će se uspešno preneti i piščeva intencija u pogledu izbora leksike i u pogledu insistiranja na nekim rečima i izrazima. Postupak leksičke varijacije vulgarizma *mortacci* u prevodu romana *Iskusni momci* stvara utisak da likovi poseduju priličnu kontrolu svog jezičkog izraza i da barataju raznovrsnom leksikom i bogatom frazeologijom. Ali u prevodu njihove verbalne reakcije gube na spontanosti, stvara se utisak da su likovi romana *Iskusni momci* gotovo pristojne osobe, da su suzdržani u ophođenju prema drugim

ljudima, da su puni obzira prema sagovorniku. Oni, u srpskom prevodu, katkada kao da su i izmešteni van svoga vremena: naime, za izraze okupljene oko brojeva 1-4, 8, 9 i 11¹⁹ u savremenom srpskom jeziku ne može se reći da su aktuelni u istoj meri kao izrazi pod brojem 5, 6 i 7. Upravo je ovim izrazima, a naročito onim pod brojem 7, trebalo dati prednost u konstruisanju jezičkog izraza likova Pazolinijevog romana. U srpskom prevodu izbor mogućih ekvivalenata trebalo je ograničiti na nekoliko centralnih reči/izraza i oko tih reči graditi eventualne leksičke varijacije, npr.:

<i>cazzo</i>	kurac; jebote
<i>stronzo</i>	peder; kreten
<i>vaffanculo</i>	ići u pičku materinu
<i>mortacci</i>	jebati (nekome) mater

Tabela br. 5

Treći zaključak odnosi se na prevodiočevu odgovornost: dela značajnih autora trebalo bi prevoditi pažljivo i precizno, vodeći računa čak i o elementima kao što su interpunkcija (zbog očuvanja ritma proze²⁰), struktura rečenice, relevantnost i semantika leksike koja se u delu javlja s posebnom reiteracijom. Precizan prevod obezbeđuje neiskrivljenu i neokrnjenu recepciju književnog dela, na korist čitalaca, kritičara i književnika. Ispravljavanje eventualnih prevodilačkih promašaja, odnosno priređivanje novog prevoda odvijaju se u dugačkim vremenskim intervalima²¹.

Izvori

Battaglia, S. (1962-2002). Grande dizionario della lingua italiana. UTET, Torino.

Gadda, C. E. (1946; 2007). *Quer pasticciaccio brutto de via Merulana*. Garzanti, Milano.

Gadda, C. E. (1962). *Ta gadna zbrka u ulici Merulana*. Zora, Zagreb.

Klajn, I. (2011). *Italijansko-srpski rečnik*. V izdanje. Edicija, Beograd.

Pasolini, P. P. (1955; 2014). *Ragazzi di vita*. Garzanti, Milano.

¹⁹ Izraz „voda te odnela“ je eufemizirana adaptacija i odgovara situaciji izricanja - kupanju u reci (56,5%).

²⁰ O značaju interpunkcije pisali smo povodom prevoda Andrićevih dela na italijanski (Moderc, 2014).

²¹ Up. hronologiju prevoda Pirandelovog *Pokojnog Matije Paskala*: Ristićev prevod je iz 1940, prevod Jugane Stojanović iz 1979, prevod A. Levija i M. Radosavljević iz 2004. godine.

- Pasolini, P. P. (1959; 2015). *Una vita violenta*. Garzanti, Milano.
- Pasolini, P. P. (1962). *Žestok život*. Mladost, Zagreb.
- Pasolini, P. P. (1976). *Una vita violenta*. Garzanti, Milano.
- Pasolini, P. P. (2002). *Ragazzi di vita*. La Biblioteca di Repubblica, Roma.
- Pazolini, P. P. (2015). *Iskusni momci*. Dereta, Beograd.
- Sabatini, G., Coletti, L. (2005). *Dizionario della lingua italiana*. CD-ROM. Rizzoli-Larousse, Milano.
- Vojnović, G. (2008). *Čefurji raus!* Ljubljana, Beletrina. 2008. Elektronsko izdanje.
- Vojnović, G. (2014). *Južnjaci marš*. Beograd, Rende.
- Zingarelli, N. (2019). *Lo Zingarelli 2019. Vocabolario della lingua italiana di Nicola Zingarelli*. Zanichelli, Bologna.

Literatura

- Capuano, R. G. (2007). *Turpia. Sociologia del turpiloquio e della bestemmia*. Costa&Nolan, Milano.
- Cortelazzo, Marcato, De Baisi & Clivio M. (eds). (2002). *I dialetti italiani. Storia, struttura, uso*. Utet, Torino.
- Feroni Đ. (2005). *Istorija italijanske književnosti. Tom II*. Cid, Podgorica.
- Malobabić, Ž. (2000). *Psovka u jezicima danas i u istoriji*. Međunarodni naučni skup. Filozofski fakultet, 27-28. oktobar 2000. Novi Sad.
- Marcato G. (2007). *Dialetto, memoria & fantasia*. Unipress, Padova.
- Marković, J. (ur.). (2017). *Opscena leksika u srpskom jeziku*. Zbornik radova sa istoimenog skupa (13. jun 2015). Filozofski fakultet, Niš.
- Moderc, S. (2014). *I testi letterari paralleli e la valutazione della traduzione: il caso dell'interpunzione*. Nasleđe. Časopis za književnost, jezik, umetnost i kulturu. Godina XI, broj 29. Kragujevac, str. 203-215.
- Moderc, S. (2016). *Neka zapažanja o srpskom prevodu knjige Čefurji raus! Gorana Vojnovića*. Slovenika II, str. 59-73. Nacionalni savet slovenačke nacionalne manjine, Beograd.
- Moderc, S., Barbi, M. (2017). *Italijanski vulgarizam cazzo i njegovo prevođenje na srpski jezik*. Živi jezici 37, str. 31-58. Filološki fakultet, Beograd.
- Paccagnella, I. (1994). *Uso letterario dei dialetti* (str. 465-539). U: *Storia della lingua italiana*, III tom. Einaudi, Torino.

- Ristić, S. (1998). *Opscene reči u rečniku SANU* (str. 195-201). Opscena leksika. Naučni skup o opscenoj leksici. Filozofski fakultet, Niš, 16. i 17.12.1994. Niš.
- Ristić, S. (2010). *Diskurs psovki u srpskom jeziku*. U: Vasić Vera (ur.), *Diskurs i diskursi*. Zbornik u čast Svenke Savić. Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu. Novi Sad.
- Roncoroni, F. (2017). *Ingiurie & insulti*. Mondadori Educational, Milano.
- Santato, G. (2012). Pier Paolo Pasolini. *L'opera poetica, narrativa, cinematografica, teatrale e saggistica*. Ricostruzione critica. Carocci Editore, Roma.
- Savić, S. (1993). *Istraživanje savremenog gradskog kompleksa: upotreba psovki*. Stilistički aspekti proučavanja srpskog jezika. Naučni sastanak slavista u Vukove dane. Sveska 23/2. Beograd, Novi Sad, Tršić, 14-19.9.1993.
- Savić, S. (1994). *Istraživanje savremenog gradskog kompleksa: upotreba psovki u konverzaciji*. Normiranje srpskog jezika. Naučni sastanak slavista u Vukove dane. Sveska 24/1. Beograd, Novi Sad, Tršić, 13-18.9.1994.
- Savić, S., Mitro V. (1998). *Psovke u srpskom jeziku*. Serija: Razgovorni srpski jezik, knjiga 3. Novi Sad.
- Šipka, D. (1999). *Opscene reči u srpskom jeziku*. Prometej, Beograd, Novi Sad.
- Tartamella, V. (2006). *Parolacce. Perché le diciamo, che cosa significano, quali effetti hanno*. BUR Saggi, Milano.
- Valić Nedeljković, D. (1996). *Psovke u sredstvima masovnog komuniciranja*. RTV Teorija i praksa, RTS, Beograd.
- Valić Nedeljković, D. (2000). *Psovke u medijima*. Međunarodni naučni skup „Psovka u jezicima danas i u istoriji“. Filozofski fakultet, 27-28. oktobar 2000. Novi Sad.
- Vasić, V. (ur.). (2010). *Diskurs i diskursi*. Zbornik u čast Svenke Savić. Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu. Novi Sad.

Summary

LEXICAL VARIATION OF THE EQUIVALENTS OF ROME DIALECT VULGAR EXPRESSION *MORTACCI* IN SERBIAN TRANSLATION OF PASOLINI'S NOVEL *THE STREET BOYS*

Pasolini's novel *Ragazzi di vita* (*The Street Kids*, translated by Ann Goldstein, 2016) is characteristic for the presence of Roman dialect in dialogues and recursive vulgar expressions (*cazzo*, *vaffanculo*, *stronzo*, *mortacci*). These two stylistic instruments contribute to perceive the main characters of this novel as socially deeply marginalized individuals lacking almost any formal education and prone to criminal activities and fraud. The Serbian translation of this novel (*Iskusni momci*, by Gordana Subotić, 2015) shows two major defects: one is due to the constraints of Serbian language, which generally does not have the means to replicate in Serbian the parallel usage of literal language and dialect in foreign language prose. Unlike Serbian, Croatian language showed the capability to include in the translation of Gadda's novel *That Awful Mess on the Via Merulana* (by William Weaver, 1985) Dalmatian dialect alongside Croatian literal language, preserving the "bilingualism" of the Italian text. However, a major (though evitable) defect of the Serbian translation is represented by the choice of Serbian translator to vary, with no apparent reasons, the most dominant vulgar expression in the novel, *mortacci* (translated in English as "go to hell!", although other equivalents also match its meanings, like "damn", "shit", "fuck (you)" and the like). In the Serbian translation we found 27 equivalents for the 45 occurrences of *mortacci*, but only a small part of them keep the necessary degree of vulgarity, while other equivalents are either euphemistic or anachronistic. Unmotivated lexical differentiation of this vulgar expression produces a shifted perception of the main characters, of their psychology and their social status. Thanks to the abundance of lexical equivalents, their language seems to be less violent, more controlled and inoffensive, in contrast with their behavior and actions. This distorted perception is particularly alarming because Pasolini is an important Italian author and his works should be translated, ideally, with most accuracy and coherence because of the influence that important and renowned authors have among foreign readers, critics and, potentially writers.

Key words: Italian, Serbian, Pier Paolo Pasolini, vulgar expressions, translation equivalents, *mortacci*.